

LOWAN-ontwikkellijnen kleuters, geletterdheid (augustus 2024)

Onder geletterdheid valt alles wat te maken heeft met de voorbereiding op het aanvankelijk leren lezen vanaf groep 3. Denk hierbij aan luistervaardigheden, het ontwikkelen van fonologisch bewustzijn (klanken) en fonemisch bewustzijn (klankstukjes, woorden, zinnen, rijmen, koppeling foneem-grafeem), oriëntatie op verhaal en tekst en het ontdekken van de relatie van geschreven en gesproken taal. Wij gebruiken de term geletterdheid, maar termen als ontluikende geletterdheid en beginnende geletterdheid worden ook gebruikt.

Nieuwkomerskleuters doorlopen de onderdelen van geletterdheid in hun thuistaal. De mate waarin de kleuter zich daarin heeft ontwikkeld bij de start in het Nederlandse onderwijs is afhankelijk van omgevingsfactoren. Bijvoorbeeld is er in het gezin aandacht voor (voor)lezen en interactie, ook speelt het opleidingsniveau van ouders een rol.

Sommige nieuwkomerskleuters zetten bij de start van het leren van het Nederlands de opgedane kennis in de thuistaal al in bij bijvoorbeeld luisteren, oriëntatie op verhalen, de bekendheid dat er een relatie is tussen gesproken en geschreven tekst. Zijn thuistaal kan hem steun bieden, het kind moet voor deze vaardigheden een vertaalslag maken van zijn thuistaal naar het Nederlands. (Bijvoorbeeld als het kind weet dat je een boek kunt 'lezen', dan geldt dit ook voor een Nederlandstalig boek). Voor andere kleuters is dit nieuw en doen zij op school voor het eerst ervaring op met geschreven taal.

Voor geletterdheid geldt dat alle nieuwkomerskleuters voor het eerst in aanraking komen met specifieke kenmerken van het Nederlands. Denk aan de klanken en letters van het Nederlands, het rijmen etc. Enerzijds heeft hij hulp van zijn thuistaal om de vaardigheden in het Nederlands onder de knie te krijgen. Anderzijds kan zijn thuistaal ook interfereren met het leren van het Nederlands. Bijvoorbeeld als zinsconstructies van de thuistaal afwijken van het Nederlands en toegepast worden in het Nederlands. Of als klanken in de thuistaal en het Nederlands erg op

elkaar lijken, bijvoorbeeld in het Arabisch de p/b. Het interfereren van de thuistaal is doorgaans het geval gedurende het eerste jaar na het starten van het leren van het Nederlands. Dit is een natuurlijk proces dat hoort bij kinderen die meer dan één taal tegelijk leren. Het interfereren van de te leren talen is een fase van tweede taalverwerving. Vaak worden deze interferenties gezien als 'taalfouten', maar zijn juist een aanwijzing dat leren van twee talen tegelijkertijd plaatsvindt vanuit één taalsysteem in het brein. De talen zijn namelijk niet los van elkaar te maken op jonge leeftijd. De geletterde domeinen zoals hieronder weergegeven ontwikkelen zich in het gunstigste geval in beide talen, waarbij de moedertaal niet 'uitstaat'.

7 subcategorieën:

- **Luisteren**
Door te luisteren doet de kleuter begrip op van de Nederlandse taal.
- **Klanken**
Extra aandacht voor het correct passief en actief onderscheiden van klanken.
- **Klankstukken**
Elke taal bestaat uit specifieke klankstukken. De Nederlandse klankstukken oefent een nieuwkomerskleuter impliciet en expliciet in het onderwijs en leert ze daardoor te herkennen en te onderscheiden.
- **Kennismaken met rijmen**
Deze speelse doelen gebruiken rijm, (prenten-) boeken en de voorspelbaarheid daarvan om de geletterdheid te vergroten.
- **Woorden en zinnen**
Aan de hand van deze doelen krijgt het kind begrip van de lengte en samenstelling van woorden en zinnen.
- **Oriëntatie op verhaal en tekst**
Niet overal op de wereld leest men hetzelfde. Met deze doelen focus je op diverse leesconventies en het leesplezier van de leerling.
- **Relatie en functie van geschreven en gesproken taal**
Deze doelen helpen je om te observeren hoe de kleuter ontdekt dat je woorden kunt lezen, schrijven en spreken.

De LOWAN-ontwikkellijke domein geletterdheid is verdeeld in 7 subcategorieën. Door de invloed van de ontwikkeling in de thuistaal, kan de ontwikkeling van de kleuter tussen de verschillende subcategorieën uiteenlopen. De ontwikkeling van de nieuwkomerskleuter met betrekking tot geletterdheid vraagt om accenten in het onderwijsaanbod, daarom volgt per subcategorie een uitleg over waar deze accenten liggen.

Luisteren en klanken (in de nieuwe taal)

Een kind kan in principe elke taal leren, in aanleg beschikt een kind over alle klanken (Schaerlakens, 2021). Echter de omgeving van het kind bepaalt in welke taal, met welke klanken en intonatie een kind zich verder ontwikkeld.

In een heel vroeg stadium hoort een kind de klanken en intonatie van zijn thuistaal (en de brede omgevingsgeluiden; bijvoorbeeld een radio die aanstaat met een Engelstalig lied). (Schaerlaekens, 2021). Dit gebeurt zelfs al in de buik van de moeder.

Na de geboorte hoort het kind de taal die zijn (brede) omgeving veelal te horen is. Ook ontstaat er interactie tussen ouder (verzorger) en kind. De baby luistert naar de ouder/verzorger die tegen

hem/haar praat en op zijn/haar beurt reageert hij met geluidjes, reageert non-verbaal door te lachen of te huilen. De interactie breidt zich steeds verder uit en het aandeel van het kind wordt steeds groter. Een peuter kan al reageren met woorden of korte zinnen. De kwaliteit van de interactie is afhankelijk van de omgeving waarin het kind opgroeit. Het luisteren naar taal is een deelvaardigheid binnen de mondelinge taalvaardigheid en wordt daar nader toegelicht.

Het kind komt ook in aanraking met de (brede) geschreven taal. Bijvoorbeeld een baby die letters 'Pampers' op een pak luiers ziet. Als baby realiseert een kind zich nog niet dat er verschillende omgevingstalen zijn, dat verandert langzamerhand onder invloed van het metalinguïstische bewustzijn. Kinderen kunnen dan afstand nemen tot een taal ('Heb ik die zin wel goed uitgesproken', 'Hoe noem je zo'n ding?'), nadenken over een taal ('één woord kan verschillende betekenissen hebben') en bewustzijn dat er verschillende talen ('in het Turks zeg je ... in plaats van ...') zijn, aldus Schaerlaekens (2021).

De taal die de ouder of verzorger spreekt in de rechtstreekse interactie met het jonge kind is de belangrijkste motor bij de verwerving van een taal. In een twee- of meertalige opvoeding zijn dat twee of meer talen.

Een baby beschikt in principe over alle klanken, daarna zal het opgroeiende kind langzamerhand de klanken die hij/zij niet in zijn omgeving hoort en dus niet gebruikt laten verdwijnen. Uit onderzoek blijkt dat baby's tot 6 maanden hier intensief mee bezig zijn en dat de focus voor taalleren vooral dáár ligt: bezig zijn met klanken en hoe vaak deze, in welke samenstelling, het meest voorkomen. Ook dit is een natuurlijk, menselijk taalleerproces. (Taalcanon UU, 2018). Ook blijkt uit onderzoek dat kinderen het grootste gedeelte van het foneemssysteem eigen heeft gemaakt tussen 4 jaar en 4;6 jaar (Schaerlaekens, 2021).

Nieuwkomerskleuters in groep 1 en 2 voor het eerste met de Nederlandse taal, met zijn specifieke klanken en letters in aanraking. Voor veel nieuwkomerskleuters zijn dat veel nieuwe, nog niet vaak gehoorde klanken. Deze klanken leert de kleuter door ze vaak te horen en door de interactie met zijn omgeving. De ene kleuter is zich meer bewust van de verschillende talen en klanksystemen dan de ander. Je zult herkennen dat de ene nieuwkomerskleuter lekker in zijn thuistaal tegen je kletst en geen idee heeft dat jij het niet kunt verstaan. Terwijl de andere kleuter misschien niet durft te spreken, omdat hij/zij weet dat in de groep een andere taal wordt gesproken, die hij/zij nog niet beheerst.

Klanken (in de nieuwe taal)

Voor het bewustzijn dat een taal uit verschillende klanken bestaat (ook wel het fonologische bewustzijn) zal het verschillend zijn in hoeverre een nieuwkomerskleuter zich ontwikkeld heeft. Sommige kleuters hebben dit bewustzijn al ontwikkeld in hun thuistaal en weten dat een woord uit klanken bestaat. Deze kennis, dit bewustzijn, kan de kleuter dan ook toepassen op de nieuwe taal. Hij/zij snapt (na expliciet aanbod) dat Nederlandse woorden uit andere klanken bestaan dan in zijn thuistaal. De andere kleuter is zich daar niet van bewust en zal dit spelenderwijs en door impliciet aanbod en herhaling in de Nederlandse taal ontwikkelen.

Uiteindelijk is het correct kunnen onderscheiden van de klanken van essentieel belang voor het begrijpen van het Nederlands. Denk naar aan verschil tussen de /eu/ en de /ui/ in woorden als

/keuken/ of /kuiken/. Dit geldt niet alleen voor de betekenisverlening aan woorden, maar ook voor de communicatie met anderen en later voor het leren lezen.

Het gaat om het horen (auditief) van de verschillende klanken (passief), maar ook het gebruiken (productie) van de klanken (actief). Aangezien de Nederlandse klanken anders zijn dan nieuwkomerskleuter gewend is, is het van belang dat er in de eerste fase van het leren van het Nederlands voldoende aandacht wordt geschonken aan het aanleren van de klanken die het kind nog niet (goed) beheerst.

Tips:

- Zorg voor rijk taalaanbod waarin spelenderwijs de klanken worden geoefend die nog lastig zijn. Ter ondersteuning van het leren van de klanken kunnen gelijk ook de grafemen (letters) aangeboden worden. Daarnaast is het gebruik van de klankgebaren helpend om de klanken te leren.
- Bied klanken in een context aan: bijvoorbeeld in /S/ van Sint in Sinterklaastijd.

Meer weten over verschillen tussen talen?

- Moedertaal in NT2 ([Moedint2](#)): hier is te vinden welke klanken lastig zouden kunnen zijn voor kinderen met verschillende moedertalen.
- [MEERTALIGHEID EN TAALSTOORNISSEN - Overzicht Talen \(weebly.com\)](#)
- Voor ieder kind dat binnenkomt, kan de beginsituatie in kaart worden gebracht met behulp van een klankenkaart (bijvoorbeeld: [Achtergrondinformatie | ATO-Amstelveen](#)).

Klankstukken (in de nieuwe taal)

Voor veel nieuwe taalleerders zijn sommige Nederlandse klankstukken lastig. Dit omdat sommige combinaties niet in hun thuistaal voorkomen. Elke taal bestaat uit specifieke klankstukken. Het kind leert dit impliciet in zijn thuistaal. Voor een anderstalig kind dat het Nederlands aan het leren is, kan hier zowel impliciet als expliciet aandacht aan geschonken worden, zodat het kind de foneemcombinaties leert herkennen en onderscheiden.

Kennismaken met rijmen

Sommige kinderen krijgen van jongsaf aan via hun ouders rijmpjes en liedjes te horen. Op deze (speelse) manier komen ze in aanraking met hun thuistaal en leren de klankpatronen die daarin voorkomen. Ze horen zinnen, klanken, intonatie en patronen in de taal, dit draagt bij aan het begrijpen en produceren van een taal (Hahn, 2022). In het Nederlandse kleuteronderwijs komt het kunnen rijmen aan bod. Ook in groep 3 wordt hier een beroep opgedaan.

In hoeverre dat gemeengoed is in de verschillende talen en culturen van nieuwkomers is de vraag. Bijvoorbeeld (eind)rijm is niet in elke taal een bekend fenomeen. Ook hier speelt de omgeving waarin het kind opgroeit, het opleidingsniveau van ouders (en daarmee de aandacht die er is voor taal en/of geschreven taal) en de cultuur een rol. Voor nieuwkomerskleuters kan rijmen lastig zijn en om (meer) aandacht vragen.

Oriëntatie op verhaal en tekst (in de nieuwe taal)

Onder oriëntatie op verhaal en teksten verstaan we dat kleuters in aanraking komen met geschreven taal. Dat kan zijn thuis, op straat of op school. In hoeverre kleuters in aanraking

komen met geschreven taal en/of daarin gestimuleerd worden om het te ontdekken is heel divers. Het opleidingsniveau en de culturele achtergrond van ouders speelt daarbij een rol. Er zijn culturen die meer verteltradities dan (voor)leestrادات kennen. In het ene gezin wordt (voor)gelezen en in het andere gezin niet. Ook bij nieuwkomerskleuters zien we de diversiteit in achtergrond terug en bepaalt de omgeving in hoeverre kleuters ervaring heeft opgedaan met verhalen en teksten.

Bij oriëntatie op verhaal en tekst en het ontdekken van de relatie en functie tussen geschreven en gesproken taal is het van belang je te realiseren dat er verschillen zijn in talen en culturen. Neem bijvoorbeeld de handelingen die je verricht om een boek of een tekst te lezen. In sommige culturen lezen ze boeken van achter naar voor en regels van rechts naar links (landen met een Arabische schrift). In de Chinese cultuur leest men teksten en regels van boven naar beneden. In tegenstelling tot veel andere talen heeft het Chinees geen alfabet en wordt het niet geschreven als een reeks letters in plaats daarvan bestaat het uit een reeks tekens die een klank en een betekenis hebben. Ook al krijgt een kind vanuit de thuissituaties andere schrijf/leesconventies dan het Nederlands mee, dit neemt niet weg dat het jonge kind dit snel en makkelijk leert. Het bewustzijn bijbrengen van dat er verschillende lees/schrijfconventies zijn is vaak al genoeg voor het kind om hier in mee te gaan in het Nederlands.

Alfabetisch principe (in de nieuwe taal)

Er zijn verschillende schriftsoorten over de hele wereld. In Nederland wordt het Latijnse schrift gehanteerd. Een kind dat uit een land komt waar een ander schrift gebruikt wordt, bijvoorbeeld het Cyrillisch in Oekraïne, kan hierdoor in de war raken. Vooral omdat deze letters (grafemen) erg lijken op het Latijnse schrift, maar de uitspraak anders is. Neem bijvoorbeeld de letter 'H', het Cyrillische schrift heeft dit grafeem ook, maar er hoort een ander foneem bij dan in het Nederlands, namelijk de /n/. Het leren van de klank-tekenkoppeling is voor nieuwkomerskleuters niet anders, behalve dan dat ze van huis uit wellicht niet aan het Nederlandse schriftsysteem van letters (grafemen) met de bijbehorende klanken (fonemen) gewend zijn.

Al spelend en ontdekkend kunnen hier kleuters ervaring mee opdoen in de kleutergroep, vooral als verschillende soorten schrift zichtbaar zijn in de klas, bijvoorbeeld door meertalige prentenboeken in de klas te hebben (<https://prentenboekeninalletalen.nl/>)

Bronnen:

Doelen jonge kind. (z.d.). SLO. <https://www.slo.nl/thema/meer/jonge-kind/doelen-jonge-kind/>

Expertisecentrum Nederlands. (2010, 30 maart). *Leerlijnen taal - Mondelinge taalvaardigheid.*

<https://www.leerlijnentaal.nl/page/151/mondelinge-taalvaardigheid.html>

Fonemisch bewustzijn: fundament voor het leren lezen | Onderwijskennis. (z.d.). Onderwijskennis.

<https://www.onderwijskennis.nl/kennisbank/fonemisch-bewustzijn-fundament-voor-het-leren-lezen>

Hanze Hogeschool Groningen. (n.d.). *Hanzehogeschool Groningen | Hanze*. Hanze Hogeschool Groningen. <https://www.hanze.nl/>

Helsloot, K. (2019). Een gigantische verzameling van klankkenmerken. *Tijdschrift Les*, 209, maart 2019) https://www.tijdschriftles.nl/auteurs/overzicht_auteurs/over_de_auteur/Helsloot

JCoenen. (n.d.). *Wat & hoe? NT2*. Wat & Hoe NT2. <https://watenhoe-nt2.nl/>

Kijk (beginnende en ontluikende geletterdheid)

Miller, D., Serratrice, L., Rothman, J., & Bayram, F. (2018). Bilingual Cognition and Language. *Bilingual Cognition and Language*, 1-409. (chapter 6: Child L2 acquisition).

Moedint2. (z.d.). Moedint2. <https://www.moedint2.nl/>

Onderzoeksnieuws | Radboud Universiteit. (n.d.).

[https://www.ru.nl/onderzoek/onderzoeksnieuws/babys-zijn-gevoelig-voor-rijm-ritme-en-frasen-in-versjesijm,%20ritme%20en%20frasen%20in%20versjes%20|%20Radboud%20Universiteit%200\(ru.nl\)](https://www.ru.nl/onderzoek/onderzoeksnieuws/babys-zijn-gevoelig-voor-rijm-ritme-en-frasen-in-versjesijm,%20ritme%20en%20frasen%20in%20versjes%20|%20Radboud%20Universiteit%200(ru.nl))

Onderzoeksnieuws | Radboud Universiteit. (n.d.).

[https://www.ru.nl/onderzoek/onderzoeksnieuws/babys-zijn-gevoelig-voor-rijm-ritme-en-frasen-in-versjesijm,%20ritme%20en%20frasen%20in%20versjes%20|%20Radboud%20Universiteit%200\(ru.nl\)](https://www.ru.nl/onderzoek/onderzoeksnieuws/babys-zijn-gevoelig-voor-rijm-ritme-en-frasen-in-versjesijm,%20ritme%20en%20frasen%20in%20versjes%20|%20Radboud%20Universiteit%200(ru.nl))

Redactie Neerlandistiek. (2012, September 5). *Kleine inleiding tot de vergelijkende rijmkunde*.

Neerlandistiek. <https://neerlandistiek.nl/2012/09/kleine-inleiding-tot-de-vergelijkende-rijmkunde/>

taalcanon. (2017, May 31). *Hoe leert een kind zijn moedertaal?* [Video]. YouTube.

<https://www.youtube.com/watch?v=bPMNewrO604>

Verbeek, L., Blumenthal, M., & Stoep, J. (2022). Variatie in klankverwerving Een meertalig perspectief. *Het Jonge kind*, 6.